

edilse bile bir grup mutasavvıfın sergilediği bir anlayışı Allah-âlem ikiliğini kesin çizgilerle ayıran açık anlamlı naslarla bağdaştırmak mümkün görünmemektedir. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî gibi ilk dönem sûfleri tevhidi "Kadîm varlıkla hâdis olanları birbirinden ayırt etme" şeklinde tanımlayarak Allah-âlem ayırımını tevhidin ana unsuru olarak kabul etmiştir (İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 84). İlk dönem sûflerine ait bu anlayışın giderek değiştiği ve İbnü'l-Arabî'de çelişkilerden kurtulamayan karmaşık bir hal aldığı görülmektedir. Esasen Selefiyye âlimlerinin ısrarla reddettikleri husus mutlak bir hulûle götürdüğüne inandıkları vahdet-i vücûd anlayışıdır. Zira onlar müminlerin kalbinde mârifet ve muhabbetten doğan bir nurun parlamasını hulûlden ayırmakta ve bunu mümkün görmektedirler (İbn Teymiyye, *Mecmû'atü fetâvâ*, II, 381-383). Buna göre müttaki müminlerin kalben hissettikleri nur ilâhî bir parça değil, iman ve takvânın beşer ruhundaki bir tezahürü olarak kabul edilmiştir. Selefiyye'nin, kelâmcıların "âlemin içinde ve dışında bulunmayan Tanrı" anlayışını hulûlün kapsamında görmesine gelince, her iki ekol arasında önemli ve belirleyici bir tartışma konusu olan bu hususun doğrudan hulûlle ilgisi yoktur. Zira kelâmcılar her türlü hulûlü imkânsız görmekte ve bu inancı benimseyenleri tekfir etmektedir. Ayrıca onların, Allah'ın zâtıyla âlemin içinde ve dışında olmakla vasıflandırılmayacağını söylemelerinden bir hulûl inancı çıkmayıp sadece Allah-âlem ilişkisi konusunda bir belirsizliğe kapı açıldığı düşünülebilir ki aynı belirsizlik Selefiyye için de söz konusudur. Çünkü Allah-âlem ilişkisini tam anlamıyla belirlemek Allah'ın zâtı hakkında kesin bir bilgi sahibi olmayı gerekli kılar ki bu mümkün değildir.

Hulûl konusu klasik kelâm kitaplarının ulûhiyyet bahislerinde incelendiği gibi Hıristiyanlığa reddiye tarzında yazılan eserlerde de yer almaktadır. Bu hususta yazılmış müstakil risâleler de vardır. Muhammed b. Abdülmelik ed-Deylemî'nin *Risâle fi reddi'l-Hulûliyye* (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 860), Abdurrahman el-Kirmânî'nin *Risâle fi beyâni buflâni mezhebi'l-hulûl ve'l-ittihâd* (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 416), Ali b. Abdullah eş-Şüsterî'nin *el-Kaşide-tü'l-'akliyye fi'r-red 'alâ men kâle bi'l-hulûl* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 7967) ve Süyûtî'nin *Tenzihü'l-i'tikâd 'ani'l-hulûl ve'l-ittihâd* (Millet Ktp., Feyzullah Efen-

di, nr. 2121) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hll" md.; *et-Ta'rîfât*, "hll" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 706-709; Müsned, III, 354, 386; Müslim, "Eşribe", 96; Nevbahtî, *Fıraku's-Şi'a* (nşr. M. Ali Bahrülulûm), Necef 1355/1936, s. 46; Eş'arî, *Maqâlat* (Ritter), s. 210, 214; Malatî, *et-Tenbüh ve'r-red*, s. 20-23; Âcurrî, *eş-Şer'â* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1403/1983, s. 286-288; Bâkîllânî, *et-Temhîd* (İmâdüddîn), s. 111-112; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl-i'l-hamse*, s. 297; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 77-78; a.mlf., *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 237, 254-255, 259-263; Ebû'l-Alâ el-Maarîrî, *Risâletü'l-gufran* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1990, s. 457, 468; Ebû Ya'lâ el-Ferârî, *el-Mu'temed fi uşûlü'd-dîn* (nşr. Vedî Zeydân Haddâd), Beyrut 1974, s. 86; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-İktisâd fîmâ yete'allak bi'l-i'tikâd*, Necef 1399/1979, s. 73; İbn Metteveyh, *el-Mecmû'atü'l-muhîf bi't-teklîf* (nşr. J. J. Houben), Beyrut, ts. (el-Matbaatü'l-Kasûlîkiyye), I, 224; Cüveynî, *el-İrşâd* (Muhammed), s. 48; Pezdevî, *Kenzü'l-vuşûl*, s. 254; Gazzâlî, *İhyâ'* (Beyrut), II, 291; IV, 307; Şehrîstânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 173, 174, 175; II, 55-56, 211-219; Fahrreddin er-Râzî, *İ'tikâdât* (Neşşâr), s. 115-116; a.mlf., *el-Metâlibü'l-âliyye* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1987, II, 101-103; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, VI, 167, 358; Kurtubî, *el-İ'lâm* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1980, I, 130; Hillî, *er-Risâletü's-Sa'diyye*, Kum 1410, s. 36; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü fetâvâ*, II, 171-172, 296-299, 381-383; a.mlf., *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 72, 79-84, 172, 179-180; IV, 24-33; a.mlf., *Der'ü te'âruzü'l-'akl ve'n-naql*, [baskı yeri yok] 1978 (Dârü'l-Künûzi'l-edebîyye), VI, 148-153, 156-158, 173-176, 305; VII, 261; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîf*, [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-Fikr), III, 449; Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî, *Metâli'u'l-enzâr*, [baskı yeri yok] 1887 (Hulûsî Efendi Matbaası), s. 329-330; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, II, 68-70; İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 151; II, 809; III, 1108; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, s. 475; Süyûtî, *Tenzihü'l-i'tikâd 'ani'l-hulûl ve'l-ittihâd*, Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2121, s. 201'-202'; Şa'rânî, *el-Yevâkîf ve'l-cevâhir*, Beyrut 1378/1939, I, 63-65; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, s. 112-113; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, II, 185; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1626; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, VI, 307-309, 468; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'e-tü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 78, 80, 248-249, 324, 383; Ahmet Yaşar Ocak, *Bektâşi Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s. 146-149; M. Mekki el-Âmilî, *el-İlâhiyyât*, Beyrut 1410/1989, I, 455; Hüsametdin Erdem, *Panteizm ve Vahdet-i Vücud Mukayesesi*, Ankara 1990, s. 92-97; Hâfız b. Ahmed el-Hakemî, *Me'âricü'l-kabûl bi-şerhi Süllemi'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*, Demmâm 1413/1992; Mustafa Öz, "İsmâliyye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şillik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 617; Mahmûd Şükrî el-Âûsî, *Gâyetü'l-emânî fi'r-red 'ale'n-Nebhânî*, Riyad, ts. (Matâibü't-Ticâriyye), I, 401; Abdullah Sellûm es-Sâmerrâî, *el-Gulûv ve'l-fıraku'l-Gâliyye* [baskı yeri ve yılı yok] (Dârü Vâsıt), s. 126-128; Louis Massignon, "Hulûl", *IA*, V/1, s. 584-585.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

HULÛLİYYE

(bk. HULÛL).

HULÛSİ EFENDİ

(1849-1897)

Zâkirbaşı ve mûsikîşinas.

İstanbul'da doğdu. Kıyâmî zâkirlerinden Osman Efendi'nin oğludur. Babasından aldığı ilk mûsiki bilgilerini, zâkirbaşı Kambur Şevki Efendi'den çeşitli dinî eserler meşkederek geliştirdi. Bu arada mi'râciyye meşkine başlayacakları sırada hocasının vefatı üzerine (1874) çalışmalarına Şevki Efendi'nin hocası Şeyh Dellâlî Osman Efendi'nin yanınca devam etti. Oda-başı Rifâî Tekkesi şeyhi Hâfız Ahmed Muhtar Efendi'ye intisap ederek ondan hilâfet aldı. Rifâî, Sa'dî, Kâdirî ve Bedevî tekkelerinde zâkirbaşılık yaptı. Nuruosmaniye Camii'nde müezzinlik de yapan Şeyh Hulûsî Efendi 22 Cemâziyelâhir 1315'te (18 Kasım 1897) vefat etti ve Silivrikapı dışındaki kabristana defnedildi.

İyi bir mi'râciyye okuyucusu olan, tiz sesi ve zikir idaresindeki ustalığı ile devrinin tanınmış zâkirbaşılıarı arasında yer alan Hulûsî Efendi İstanbul tekkelerinin çoğunda hizmet etmiştir. Görev yaptığı bu tekkeler şu şekilde sıralanabilir: Cumaratesi günü Cerrahpaşa'da Rifâiyye'den Bekâr Bey, pazar günü Haseki'de Kâdiriyye'den Erdi Baba, pazar akşamı Sultanahmet'te yine Kâdiriyye'den Kaygusuz Baba, pazartesi günü Koska'da Sa'diyye'den Abdüsselâm, pazartesi akşamı Haseki'de Saatçı Hâfız Ahmed Efendi, salı günü Etyemez'de Sa'diyye'den Kadem-i Şerif, salı akşamı Aksaray'da Edhem Bey, çarşamba günü Odabaşı'nda Rifâiyye'den Şeyh Abdullah Efendi, perşembe günü Mevlânâkapı'da Rifâiyye'den Alyanak Ali Efendi, perşembe akşamı Beylerbeyi'nde Bedevî, cuma akşamı Haseki'de Kâdiriyye'den Bayrampaşa (Baba Efendi) tekkeleleri. Ayrıca bunların dışında zaman zaman davet edildiği diğer tekkelerde de bulunurdu. Bazı ilâhiler besteleyen Hulûsî Efendi'den zamanımıza iki eseri ulaşabilmiştir. Yetiştirdiği talebeler arasında en tanınmış zâkirbaşı Ali Gerçek'tir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ergun, *Antoloji*, II, 480, 488-489, 621-622, 663, 775; Şengel, *İlahiler*, III, 90-91; Öztuna, *BTMA*, I, 354; Ömer Tuğrul İnançer, "Rifâilikte Zikir Usulü ve Musiki", *DBİst.A*, VI, 330.

NURİ ÖZCAN